

УДК 303.722.4:
[332.122:338.43]
© 2024

КЛАСТЕРИ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

А.О. Соколова¹, Т.М. Ратошнюк²

^{1, 2}кандидати економічних наук

*¹Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН
с-ще Рокіні Луцького р-ну Волинської обл., 45626, Україна*

*²Інститут сільського господарства Полісся НААН
Київське шосе, 131, м. Житомир, 10007, Україна
e-mail: ¹alla.sklyva06@gmail.com, ²viktor.ratoshnyuk@ukr.net
ORCID: ¹0000-0003-0194-6706, ²0000-0002-1097-0874*

Надійшла 02.04.2024

Мета. Здійснити науково-методичне обґрунтування доцільності формування кластерів як дієвого інструменту організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій. **Методи.** Застосовано загальні наукові підходи, як-от діалектичний, системний та синергетичний, а також спеціальні методи: абстрактно-логічний (прийоми індукції та дедукції, аналогії та співставлення), метод теоретичного узагальнення, структуризації, аналізу й синтезу, монографічний, різноманітні прийоми економіко-статистичного методу. **Результати.** Досліджено теоретичні засади та наукові підходи до формування кластерів і процесу кластеризації на сільських територіях; описано та проаналізовано позитивний досвід практичного створення і функціонування кластерів у Волинській обл.; виокремлено й систематизовано основні принципи та завдання організації кластерів; розроблено пропозиції щодо перспектив кластеризації на сільських територіях з метою ефективною реалізації їх наявного соціально-демографічного і виробничо-економічного потенціалу. **Висновки.** Досвід функціонування кластерних об'єднань на сільських територіях Волинської області, який забезпечується зусиллями підприємницьких, комунальних, кредитно-фінансових і наукових структур, органів державної влади та місцевого самоврядування, свідчить про те, що саме розвиток кластерів може сприяти підвищенню загального рівня конкурентоспроможності сільської території, покращенню її інвестиційного потенціалу та економічного зростання,

покращенню якості життя сільського населення. Обґрунтовано стратегічні орієнтири сталого розвитку сільських територій, які враховують сформований вектор розвитку держави та базуються на ефективно-му функціонуванні самоврядних, конкурентоспроможних і фінансово стійких сільських громад, створення на їх базі кластерних об'єднань. Отримані результати, сформульовані висновки та пропозиції сприятимуть розв'язанню теоретичних і практичних проблем формування агровиробничого циклу на основі «ланцюга доданої вартості», розвитку конкуренції, створенню нових робочих місць, збільшенню інвестицій, вирішенню екологічної та продовольчої проблеми як основи сталого розвитку сільських територій в Україні.

Ключові слова: сільські території, сталий розвиток, організаційно-економічний механізм, кластери, кластеризація.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202406-10>

Сільські території України посідають визначальне місце в національній стратегії розвитку економіки й відіграють ключову роль у системі соціально-трудових та організаційно-економічних відносин. Формування політики розвитку аграрного сектору і сільських територій в контексті інтеграції України до ЄС та світового економічного простору потребує імплементації кращих закордонних і вітчизняних механізмів створення сприятливих умов для підвищення ефективності використання наявних і потенційних можливостей сільського розвитку, посилення конкурентних переваг сільських територій тощо. Водночас важливого значення набуває питання забезпечення їхньої конкурентоспроможності та досягнення належного рівня життя сільського населення через пошук консенсусу між бізнесом, державою й територіальними громадами щодо обрання моделі їх участі в розвитку кластерного концепту у сфері сільського розвитку. Це засвідчує необхідність теоретико-методологічного дослідження та практичного обґрунтування організаційно-економічного забезпечення процесу кластеризації як вагомого чинника підвищення конкурентоспроможності сільських територій, вирівнювання пропорцій економічного, соціального й екологічно безпечного розвитку сільської місцевості на локальному рівні.

Основоположниками кластерного аналізу, що розробили та обґрунтували низку умов, необхідних для виникнення кластерів на галузевому та регіональному рівнях, вважають зарубіжних учених, зокрема М. Портера [1]. Теоретико-методологічні та прикладні положення розвитку сільських територій викладено в наукових працях таких вітчизняних учених, як О.М. Бородіна [2], Н.І. Патики, О.Г. Булавка [3], В.В. Борщевський зі співавторами [4], М.Й. Малік, Л.В. Забуранна [5] та інших [6–11]. Проблематику процесів кластеризації в Україні відображено в працях [12–15]. Визначивши теоретико-методичні аспекти кластеризації, Л. Горошкова, С. Лісовський та Є. Хлобистов [16] здійснили суспільно-географічне та економічне обґрунтування напрямів, моделей, механізмів та пріоритетів удосконалення системи управління розвитком природно-господарських систем і територіально-господарських комплексів в умовах децентралізації на основі адаптації кластерної моделі М. Енрайта. Дослідивши правові аспекти державної політики розвитку кластерів як складової частини формування інноваційної моделі сільського господарства, Я. Сидоров стверджує, що кластерний підхід є одним із визначальних світових трендів розвитку інноваційно-орієнтованої економіки, насамперед в аграрному секторі. Проте

відсутність нормативно-правового регламентування щодо створення кластерної організації виробництва й визнання кластера як самоврядного господарського об'єднання підприємств унеможливує поширення на нього чинних та розроблення нових, спеціалізованих програм державної підтримки [17].

Оцінюючи перспективи кластеризації на сільських територіях в контексті реалізації регіональної політики розвитку, В.Є. Крупін та А.О. Пелехатий зазначають, що створення кластерів є особливо актуальним за умов трансформаційних процесів в економічній системі, тому що супроводжується використанням синергетичного ефекту від концентрації підприємств окресленої спеціалізації на певній території [13]. На думку М.Й. Маліка і Л.В. Забуранної, безальтернативною умовою впровадження моделі розвитку сільських територій з інтеграційною багатокладністю в умовах децентралізації мають стати агропродуктові та територіальні самоврядні кластерні об'єднання [4]. Л.Г. Богуш переконана, що у найближчій перспективі найпотужнішим чинником оптимізації мережі й організаційно-економічного механізму функціонування базової комунальної та соціально-культурної інфраструктури стане комплексна діяльність з пошуків процесів кластеризації сфери обслуговування населення і суб'єктів господарювання, стимулювання індустрії високотехнологічних послуг та капіталізації інноваційних активів, туризму і рекреації [18]. Однак, попри вагомий теоретичний і прикладний здобуток учених із зазначеної вище тематики, низка пов'язаних із регіональними особливостями важливих проблем у сфері розвитку кластеризації на сільських територіях, що потребують глибшого аналізу, підтверджують його доцільність, визначають мету та завдання.

Мета досліджень — здійснити науково-методичне обґрунтування доцільності формування кластерів як дієвого інструменту організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій. Для досягнення

мети поставлено такі завдання: дослідити теоретичні засади та наукові підходи до формування кластерів та процесу кластеризації на сільських територіях; проаналізувати приклади практичного створення та функціонування кластерів у Волинській обл.; виокремити та систематизувати основні принципи та завдання організації кластерів; розробити пропозиції щодо перспектив кластеризації на сільських територіях з метою ефективною реалізації їх наявного соціально-економічного потенціалу.

Матеріали і методи досліджень. Методологічні засади обґрунтування доцільності формування кластерів на сільських територіях ґрунтуються на фундаментальних положеннях економічної теорії, класичних та сучасних теоріях розвитку продуктивних сил і регіональної економіки, діалектичному, системному та синергетичному науковому підходах, результатах власних досліджень авторів. Було використано низку спеціальних методів: абстрактно-логічний, зокрема прийоми індукції й дедукції, аналогії та співставлення, аналізу і синтезу — для узагальнення теоретико-методичних засад та наукових підходів до формування кластерів і процесу кластеризації на сільських територіях, написання висновків; прийоми економіко-статистичного методу — для оцінювання сучасного стану аграрного та сільського розвитку Волинської обл.; монографічний — для вивчення й узагальнення досвіду створення кластерів на сільських територіях досліджуваного регіону.

Результати досліджень. В Україні формування кластерних об'єднань перебуває на початковому етапі, в той час як в економічно-розвинутих країнах кластеризація протягом останніх десятиліть набула значного поширення. Поняття «кластер» активно застосовується як вітчизняними суб'єктами господарювання, так і органами влади. У науковій літературі існує безліч його визначень. Найбільш авторитетним є визначення цього поняття американським вченим, професором Гарвардської школи бізнесу М. Портером:

«кластери — це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих поставальників, поставальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій у певних конкуруючих сферах» [1].

Деякі вчені під кластером розуміють «групу територіально локалізованих підприємств, науково-виробничих і фінансових компаній, пов'язаних між собою технологічною ланкою або орієнтованих на спільний ринок ресурсів чи споживачів, що мають мережеву форму управління, конкурентоспроможних на певному рівні та здатних генерувати інноваційну складову як основу їх конкурентоздатності на ринках» [19]. М.Ф. Кропивко зазначає, що кластер — це міжгосподарське територіальне об'єднання не тільки взаємодоповнювальних підприємств (як великого бізнесу, так і малого підприємництва), що співпрацюють між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва і реалізації конкурентоспроможної кінцевої продукції (товарів, послуг) за збереження юридичної самостійності учасників, а й інфраструктурних складників, у числі яких — органи державного управління та наукові установи, що створюють сприятливі умови для виробництва і просування продукції учасників кластера на продуктовому ринку [12]. Автори згодні з думкою Н.Л. Хомюк, яка наголошує, що розвиток Н.П. Лосюк має важливе значення для реформування місцевого самоврядування, оскільки сприяє створенню нових робочих місць, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури на сільських територіях, утворенню об'єднань підприємств із замкненим циклом виробництва готової продукції, зниженню собівартості та ціни сільськогосподарських та несільськогосподарських товарів, підвищенню якості реалізованої продукції, зростанню конкурентоспроможності учасників кластера за рахунок впровадження інноваційних технологій та доступу продукції до регіональних і світових ринків [20].

Як свідчить світовий досвід, формування кластерів доцільно здійснювати

на національному, регіональному або місцевому рівнях. Сільські території Волинської обл. характеризуються значною диференціацією розвитку, яка проявляється різним рівнем забезпечення та використання виробничо-ресурсного потенціалу. На території Волинської обл. розташовані 11 міст, 22 селища та 1054 села, які об'єднані у 54 сільські, селищні та міські територіальні громади [21]. Важливу роль у розвитку сільських територій області відіграє сільська поселенська мережа, де станом на 01.01.2024 р. проживали 495,6 тис. осіб, що на 6,7 тис. осіб (1,3%) менше, ніж у 2010 р. Земельний фонд області станом на 01.01.2024 р. дорівнював 2014,4 тис. га, сільськогосподарські угіддя становили 51,4% (1035,9 тис. га), в тому числі рілля — 34% (684,6 тис. га).

Основним видом виробництва на сільських територіях України залишається аграрне виробництво — ним займаються 300 аграрних формувань, 700 фермерських господарств та 145,4 тис. сільських домогосподарств. Попри військову агресію росії, у 2023 р. в області зібрано 1,4 млн т зернових та зернобобових, що на 7,7% більше, ніж у 2022 р. У господарствах усіх категорій області станом на 1 січня 2024 р. утримувалося: 94 тис. гол. великої рогатої худоби (94% до рівня 2023 р.), у т. ч. 62 тис. корів (93%), 220 тис. свиней (99% до 2023 р.). За 2023 р. аграрії експортували продукції на суму 416,2 млн дол. США (50% в експорті Волині), імпортували на суму 118,6 млн дол. США (4,6% в імпорті Волині), позитивне сальдо аграрної продукції — 297,6 млн дол. США. За 2023 р. волинські аграрії залучили 55,2 млн грн державних та грантових коштів, що дало змогу створити 180 нових робочих місць. У 2023 р. зареєстровано 26 нових сімейних фермерських господарств у формі ФОП та 4 фермерських господарства — юридичні особи. У 2023 р. агровиробниками області до бюджетів усіх рівнів сплачено платежів на суму 994 млн грн, у тому числі 426,6 млн грн податку на доходи фізичних осіб, 227,2 млн грн податку на додану вартість, 127 млн грн

земельного податку, 108,8 млн грн єдиного податку [22]. Та попри збереження позитивних тенденцій, у сільському господарстві області існує ще багато нерозв'язаних проблем. Зокрема, на регіональному рівні ще не оцінена належним чином роль сільських територій у загальній структурі економіки.

Вигідне географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність професійного та досвідченого людського капіталу, різноманітна спеціалізація суб'єктів аграрного бізнесу та сільських домогосподарств сприяють формуванню на сільських територіях Волині різних видів кластерів, насамперед агропромислових (у тому числі зернових, молокопродуктових, картоплярських, ягідних, органічних), лісгосподарських та агротуристичних.

На сільських територіях Волинської обл. вже функціонують кластери, створені переважно за ініціативи сільгосптоваровиробників і засновані на досвіді, запозиченому ними зі світової практики кластерного розвитку. Прикладом є створення та ефективне функціонування ягідного кластера у Прилісненській сільській територіальній громаді (ТГ) Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. До початку процесу децентралізації землі громади тривалий час були занедбані, проте нині там активно розвивається ягідний кластер як один із ключових напрямів стратегії розвитку, розробленої в межах Програми «U-LEAD з Європою» [23].

У результаті децентралізаційних перетворень Прилісненська ТГ об'єднала в собі досить потужні природні, матеріально-виробничі ресурси та надзвичайний людський потенціал, який потребував раціонального та ефективного застосування. До того ж місцеві жителі вже давно прагнули займатися підприємництвом та вирощуванням ягід. Тому створення ягідного кластера включили до пріоритетів громади, які знайшли свої відображення у розробленій та затвердженій «Стратегії розвитку Прилісненської територіальної громади на 2021–2027 рр.» [24]. Територія громади характеризується

особливими природними та ґрунтово-кліматичними умовами, оскільки понад 65% її площі це ліси, в яких багато ягід-дикоросів, особливо суниці, чорниці та журавлини. Крім того, ще у 90-х роках ХХ ст. на території громади побудовано виробничі приміщення, які містять спеціальне холодильне устаткування. Наступного року після утворення громади, в 2017 р., було розпочато інвентаризацію вільних сільськогосподарських земель, щоб забезпечити умови для розвитку підприємницької діяльності. До мешканців та керівництва громади звернувся засновник і директор компанії «Біо Беррі» Віталій Ішмурат з пропозицією залучення земель, виділених для ведення особистого селянського господарства, до ягідного виробництва. Інвестор був готовий допомогти з посадковим матеріалом, фінансувати підживлення рослин та низку технологічних процесів, а сільські мешканці натомість мали б здавати йому ягоди гуртовими партіями для подальшої реалізації за кордоном. Так компанія «Біо Беррі» стала першим великим інвестором у громаді.

Висока врожайність та якість вирощеної продукції забезпечили прибутковість бізнесу та викликали бажання інших інвесторів вкладати кошти у розвиток галузі. Тому замість монополії агротоваровиробники громади, які почали займатись ягідництвом, отримали постійну та здорову конкуренцію. Нині, окрім вирощування полуниці, компанія «Біо Беррі» на території Прилісненської територіальної громади займається вирощуванням суниці, малини, обліпихи та лікарських трав (площа 36 га) на умовах довгострокової оренди. Безумовно, створення кластера і запуск ягідного виробництва позитивно вплинули на темпи та якість розвитку громади. З'явилися нові робочі місця як джерело доходів місцевих жителів. У діяльності кластера задіяне і місцеве комунальне підприємство, яке допомагає інвестору з обробкою землі. Сьогодні ягідництвом займаються майже 30% населення громади — люди працюють на підприємствах інвесторів, а також вирощують ягоди одноособово.

Маючи позитивний досвід функціонування ягідного кластера, громада розпочала роботи зі створення лісгосподарського кластера з виробництва тріски як альтернативного джерела енергії, адже місцевість характеризується значною лісистістю. Крім того, планується розвивати туристичний напрям, а саме агротуризм. Для цього у Прилісненській ТГ цілком сприятливі природно-кліматичні умови (13 озер, багата рослинність, чисте повітря). Нині ведуться перемовини про об'єднання з іншими громадами задля створення туристичного кластера. Зокрема, сусідні громади мають багато церков та монастирів, а між селами Старосілля та Копилля в 2018 р. знайшли унікальний човен-довбанку, якому понад 700 років. Досвід функціонування ягідного кластера в Прилісненській ТГ Волинської обл. свідчить про те, що саме кластерна організація виробництва забезпечує формування соціально орієнтованої економіки, вирівнювання пропорцій економічного, соціального й екологічно безпечного розвитку сільських територій, побудованого насамперед на інтересах громади.

Переваги, що їх забезпечують кластери, для розвитку територіальних громад використовують й інші ТГ Волинської області. Зокрема в Камінь-Каширській ТГ ще до 24 лютого 2022 р. було розроблено Проєкт і подано заявку до Міністерства розвитку громад та територій України про створення кластера «Водні плеса Камінь-Кашищини». Обґрунтування доцільності створення такого кластера досить вагоме: 7 річок, 10 озер, 34 об'єкти природно-заповідного фонду, тисячолітнє місто Камінь-Каширський, 34 об'єкти історико-культурної спадщини тощо. Загалом Камінь-Каширська ТГ є однією з найбільших та наймолодших у регіоні Західного Полісся України — вона створена 25.11.2020 р. До складу громади входять 55 населених пунктів — м. Камінь-Каширський та 54 навколишні села. Чисельність населення становить понад 55 тис. осіб, площа — 1170 км².

Мета та завдання проєкту — забезпечення необхідних передумов для зростання туристичних потоків. Це спри-

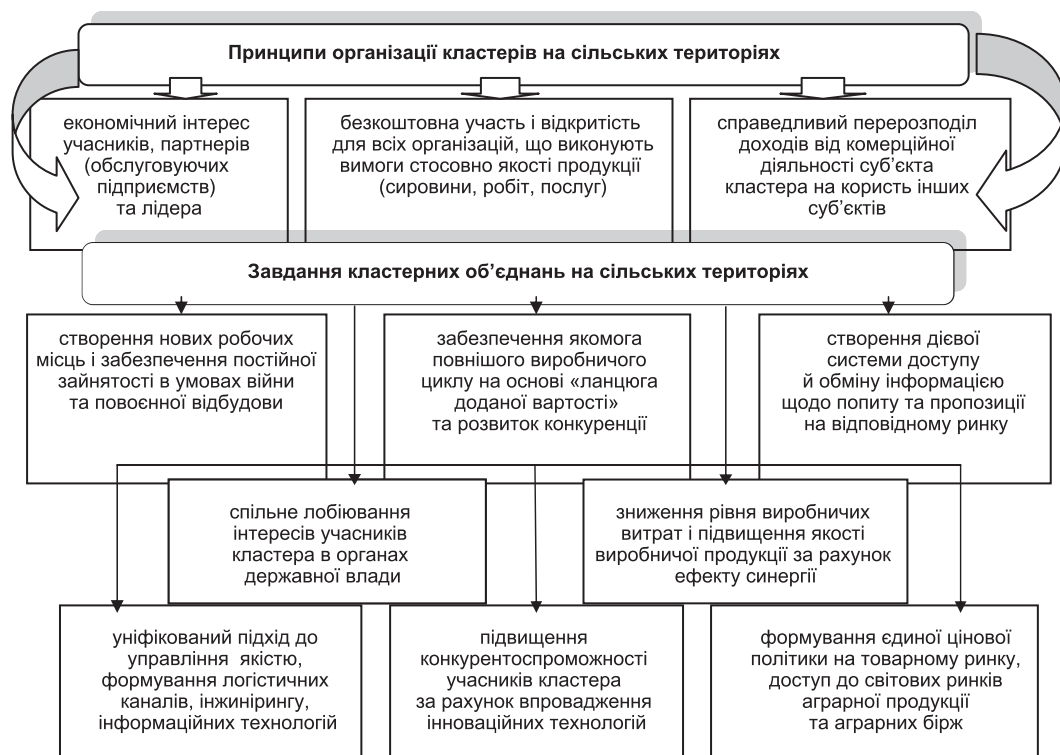
ятиме сталому соціально-економічному розвитку регіону, збільшенню надходжень до місцевого бюджету, зменшенню рівня безробіття, збереженню й раціональному використанню природно-ресурсного та історико-культурного потенціалу, а також підвищенню інвестиційної привабливості Камінь-Каширської ТГ [25]. Фахівці громади взяли участь у Проєкті «Перспективи розвитку сільських територій», спрямованому на надання допомоги громадам у розв'язанні актуальних питань сільського розвитку та підвищення їхнього потенціалу для розбудови сільських спільнот. Цей Проєкт реалізується спільно з міжнародною некомерційною благодійною організацією DRA «За Європейське громадянське суспільство» та громадською організацією «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини.

Методичні поради щодо розробки та функціонування кластера з сільського зеленого туризму, з одного боку, й ініціатива місцевих жителів — з іншого, створюють можливості для підготовки та реалізації нових проєктів. Для їх втілення намагаються залучати грантові кошти міжнародних партнерів. Нині місцеві органи самоврядування, підприємці, заклади освіти й науки (зокрема Волинська ДСГДС Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН) ведуть перемовини про реалізацію спільної ініціативи щодо створення нових кластерів у цій громаді. Наразі тут працюють над створенням агрокластерів «Камінь-Каширська ягода», «Камінь-Каширська картопля» та «Камінь-Каширська сироварня». Проєкти планується реалізувати за підтримки канадських партнерів та низки донорів. Після їх успішного старту роботу зможуть отримати 800 жителів громади та понад 9150 власників особистих селянських господарств.

Варто зазначити, що у липні 2023 р. в м. Ковель Волинської обл. відбувся регіональний економічний форум «Кластерний розвиток Волині», організований Агенцією регіонального розвитку Волині, Проєктом

USAID/ГОВЕРЛА, Ковельськими РВА та районною радою і Шацькою селищною радою, на якому презентували проєкт створення інноваційного агрокластера «Західне Полісся». Йдеться про нову модель регіонального розвитку Волині за рахунок об'єднання найбільших виробників сільгосппродукції регіону з метою збільшення доданої вартості та підвищення експортного потенціалу. Це можливість розвитку переробної промисловості, частка якої сьогодні не перевищує 25% від загального обсягу реалізованої промислової продукції регіону. Проєкт планують розвивати в межах 14 територіальних громад: Шацької, Голівенської, Вишнівської, Любомльської, Рівненської, Дубечненської, Заболоттвської, Ратнівської, Самарівської, Смідинської, Старовижівської, Луківської, Турійської та Дубівської [26].

У рамках інноваційного агрокластера «Західне Полісся» планується запровадити пілотний проєкт з будівництва комплексного переробного виробництва (заводу) на території Шацької громади у сфері овочівництва та ягідництва, де будуть приймати продукцію, охолоджувати її, заморожувати, фасувати, зберігати і реалізовувати. Планується створення торгової марки «Зроблено у Шацьку». Що стосується інших учасників кластера, то їх агроресурсний потенціал ґрунтовно досліджено, а громади і місцевий бізнес отримали відповідні рекомендації від експертів: на якій території і яке виробництво доцільно розміщувати. Це дасть поштовх до економічного зростання територіальних громад, створить нові робочі місця й активізує інвестиційну діяльність задля забезпечення сталого розвитку сільських територій регіону.

Основні принципи та завдання організації кластерів на сільських територіях

Джерело: сформовано авторами на основі [4, 13, 14, 27]

Отже, досвід функціонування кластерних об'єднань на сільських територіях Волинської обл., який забезпечується зусиллями підприємницьких, комунальних, кредитно-фінансових, наукових структур, з одного боку, а також органів державної влади та місцевого самоврядування — з іншого, свідчить про те, що саме розвиток кластерів може сприяти підвищенню загального рівня конкурентоспроможності сільської території, поліпшенню її інвестиційного потенціалу та економічного зростання, покращенню якості життя місцевого населення. Крім того, створення й функціонування

кластерів відбувається на основі поєднання формальних і неформальних інститутів, які реалізуються у формі мережевої співпраці та побудовані на принципах партнерства, що сприяє не лише ефективному використанню виробничо-ресурсного потенціалу, а й розвитку людського капіталу, що є особливо актуальним в умовах війни і повоєнного відновлення економіки України [27]. Принципи та завдання кластерів як дієвого інструменту організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій узагальнено на рисунку.

Висновки

Аналіз та узагальнення теоретичних і практичних джерел, присвячених проблематиці процесів кластеризації, дають підставу зробити низку висновків. Реалізація кластерного підходу як важливого інструменту організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій має опиратися на відповідні локальні ініціативи місцевих мешканців, влади, представників бізнесу, органів самоврядування, комунальних підприємств, наукових та освітніх закладів. Адже саме кластерна модель сільського розвитку найкраще розкриває потенційні можливості реалізованої на селі реформи децентралізації, спрямованої на забезпечення і підвищення управлінської, господарської та фінансової самостійності громад. Якщо говорити про сільські території Волині, то вони мають потужні не лише природно-кліматичний та виробничо-економічний, а й соціальний потенціали, спроможні забезпечити конкурентоспроможне виробництво, стабільне економічне зростання і, відповідно, високий рівень життя

сільського населення. Географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність людського капіталу, спеціалізація суб'єктів аграрного бізнесу та сільських домогосподарств сприяють формуванню на сільських територіях досліджуваного регіону агропромислових (зернопродуктових, картоплярських, молочарських, ягідних, органічних), лісогосподарських та агротуристичних кластерів.

Для активізації процесу кластеризації слід розробити та обґрунтувати організаційно-економічний механізм залучення інвестиційних коштів в територіальні громади задля створення кластерів на сільських територіях з урахуванням їх природного й соціально-економічного потенціалу. Доцільним вбачається виявлення способів взаємовпливу аграрного (галузевого) і сільського розвитку через поєднання обласних стратегій розвитку, які включають відповідні програми підтримки АПК та стратегії розвитку кожної територіальної громади.

Sokolova A.¹, Ratoshniuk T.²

¹Volyn State Agricultural research station of the Institute of Agriculture of Carpathian region of NAAS, vil. Rokyni, Lutsk district, Volyn oblast, 45626, Ukraine; ²Polissia Institute of Agriculture of NAAS, 131 Kyivske shose, Zhytomyr, 10007,

Ukraine; e-mail: ¹alla.skiva06@gmail.com, ²viktor.ratoshnyuk@ukr.net; ORCID: 10000-0003-0194-6706, ²0000-0002-1097-0874

Clusters as an effective tool of the organizational and economic mechanism of ensuring the sustainable development of rural areas

Goal. To carry out a scientific and methodological justification of the feasibility of forming clusters as an effective tool of the organizational and economic mechanism of ensuring the sustainable development of rural areas.

Methods. General scientific approaches, such as dialectical, systemic, and synergetic, as well as special methods are applied: abstract-logical method (induction and deduction techniques, analogies and comparisons), the method of theoretical generalization, structuring, analysis and synthesis, monographic, various techniques of the economic-statistical method. **Results.** The theoretical foundations and scientific approaches to the formation of clusters and the process of clustering in rural areas were studied; the positive experience of the practical creation and functioning of clusters in the Volyn region was described and analyzed; the main principles and tasks of cluster organization were singled out and systematized; proposals were developed regarding the prospects of clustering in rural areas to effectively implement their existing sociodemographic and production-economic potential. **Conclusions.** The experience of the functioning of cluster associations in the rural areas of the Volyn region, which is ensured

by the efforts of entrepreneurial, communal, credit-financial, and scientific structures, state authorities, and local self-government, shows that the development of clusters can contribute to increasing the overall level of competitiveness of the rural area, improving its investment potential and economic growth, improving the quality of life of the rural population. The strategic guidelines for the sustainable development of rural areas, which take into account the established vector of state development and are based on the effective functioning of self-governing, competitive, and financially sustainable rural communities, and the creation of cluster associations based on them, are substantiated. The obtained results, formulated conclusions and proposals will contribute to the solution of theoretical and practical problems of the formation of the agricultural production cycle based on the "chain of added value", the development of competition, the creation of new jobs, the increase of investments, the solution of ecological and food problems as the basis of the sustainable development of rural areas in Ukraine.

Key words: rural areas, sustainable development, organizational-economic mechanism, clusters, clusterization.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202406-10>

Бібліографія

1. *Портер М.* Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів; пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 390 с.
2. *Інклюзивний сільський розвиток в Україні:* монографія; за ред. О.М. Бородіної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2020. 257 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>.
3. *Патика Н.І., Булавка О.Г.* Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК.* 2021. № 8. С. 91–102.
4. *Борщевський В., Магас В., Цимбаліста Н.* Потенціал розвитку і перспективи відродження сільських територій в умовах сучасних реформ: наук.-аналіт. доповідь. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2017. 44 с.
5. *Малік М.Й., Забуранна Л.В.* Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК.* 2017. № 7. С. 5–14.
6. *Zinchuk T., Kovalchuk O., Kutsmus N., Chartutska O.* Challenges of sustainable development of rural economy. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development.* 2018. V. 40. N 4. P. 609–619.
7. *Саблук П.Т., Кропивко М.М.* Особливості стратегічного планування розвитку сільської територіальної громади. *Економіка АПК.* 2018. Т. 25. № 3. С. 5–13.
8. *Гадзало Я.М., Жук В.М., Могилова М.М.* та ін. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України; за ред. Я.М. Гадзала. Київ: ННЦ ІАЕ, 2019. 40 с.
9. *Patyka N., Sokolova A., Movchaniuk A.* et al. Ukraine's rural areas in the conditions of decentralization and local self-government reform: challenges and prospects. *Agricultural and Resource Economics.* 2023. V. 9. N 3. P. 266–295. doi: 10.51599/are.2023.09.03.12.
10. *Тимошенко М.М.* Стратегія сталого розвитку сільських територій України та економічний механізм її реалізації: монографія. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2018. 332 с.
11. *Саблук П.Т., Кропивко М.Ф.* Кластеризація як механізм підвищення конкуренто-

спроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 3–12.

12. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 11. С. 3–13.

13. Крулін В.Є., Пелехатий А.О. Перспективи кластеризації на сільських територіях Львівської області в контексті реалізації регіональної політики розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 5(109). С. 390–399.

14. Руснак А.В. Кластерний підхід до розвитку сільських територій. *Вісник СевНТУ: зб. наук. пр.: Економіка і фінанси*. 2012. Вип. 130. С. 205–209.

15. Ульяновченко О.В. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на кластерних засадах. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 10. С. 56–59.

16. Горошкова Л., Лісовський С., Хлобистов Є. Управління сталим територіальним розвитком з використанням моделі регіональних кластерів М. Енрайта. *Проблеми безперервної географічної освіти та картографії*. 2020. Вип. 32. С. 26–35.

17. Сидоров Я. Державна політика розвитку кластерів як складова частина формування інноваційної моделі сільського господарства: аграрно-правовий погляд. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 115–120.

18. Богуш Л.Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 172–183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apr_2016_9_23 (дата звернення 02.03.2024 р.).

19. Внукова Н.М. Особливості формування транскордонних банківських кластерів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(1). С. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7%281%29_6. (дата звернення 02.03.2024 р.).

20. Хомюк Н.Л. Кластеризація як напрям диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Сер. Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 2 (80). С. 75–80.

21. *Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року*. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/volynska-strategiya-rozvytku-volynskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf> (дата звернення 18.03.2024 р.).

22. *Соціально-економічний розвиток АПК Волинської області у 2023 р.* URL: <https://agrovoly.gov.ua/article/socialno-ekonomichnyy-rozvytok-ark-u-2023-roci> (дата звернення 19.03.2024 р.).

23. *На експорт — тоннами*. Як громада на Волині перетворила занедбані землі на ягідний кластер. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14527> (дата звернення 20.03.2024 р.).

24. *Стратегічний план розвитку Прилісненської територіальної громади*. URL: <https://prylisnenska-gromada.gov.ua/strategichnij-plan-rozvitku-prylisnenskoj-teritorialnoi-gromadi-15-26-01-24-06-2020/> (дата звернення 22.03.2024 р.).

25. *Офіційна сторінка Камінь-Каширської ТГ Волинської області*. URL: <https://kmk-gromada.gov.ua/karta-gromadi-19-14-49-26-11-2021/> (дата звернення 25.03.2024 р.).

26. *Кластерний розвиток Волині: можливості та перспективи*. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2023/klasterij-rozvytok-volyni-mozhlyvosti-ta-perspektyvy/> (дата звернення 28.03.2024 р.).

27. Собків О.В., Шевченко А.В., Русан В.М. та ін. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України: аналіт. доп.; за ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2024. 104 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.03>. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/ad_realsektor-2023.pdf